

лишь вред и чехарду и служит лишь на руку временщикам, преследующим сиюминутные выгоды.

Список литературы

1. О специальных экономических зонах и специальном режиме инвестиционной деятельности в Донецкой области. Закон Украины // *Голос Украины*. - 1999. - №8 (2010).

2. Об утверждении перечня приоритетных видов экономической деятельно-

сти на территориях приоритетного развития в Донецкой области, для которых устанавливается специальный режим инвестиционной деятельности, и Порядка рассмотрения и одобрения инвестиционных проектов, которые реализуются в специальных экономических зонах и на территориях приоритетного развития в Донецкой области. Постановление Кабинета Министров Украины от 18.06.99 г. №1065 // *Официальный вестник*. - №25. - 1999.

В.А. МАЛЯРЧУК, доцент, ДонДТУ

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

На десятому році незалежності Україна знаходиться на старті ринкових реформ. Руйнація старої планової системи управління народним господарством не призвела автоматично до становлення ефективних ринкових інститутів, а квазіпланова соціалістична економіка трансформувалася в квазіринкову. Проблема вибору між «шоковою терапією» («Big bang») і стратегією градуалізму, що припускає еволюційний характер інституціональних змін, дотепер не виходила за рамки дискусій. Незавершеність системних перетворень економічних інститутів, за оцінкою експертів, породила потужну корумповану еліту, зацікавлену в блокуванні процесу реформування, і дала підстави аналітикам Вашингтонського дослідницького інституту «Херитидж фаундейшн» віднести Україну до країн з неринковою економікою. Проте, теза «Україна спіткнулася на шляху до демократії» через корупцію, тінізацію економіки, бюрократичну протидію роздержавленню власності, зарегульованість підприємницької діяльності, недосконалість податкового законодавства не дає відповіді на основні питання - про причини половинчатості сис-

темних перетворень і про інституціональні принципи побудови національної моделі економічного розвитку країни, а тому потребує конкретизації.

Досвід транзиції посткомуністичних країн Центральної і Східної Європи, які демонструють успіх економічних реформ, свідчить про наявність міжелітних домовленостей про основні інституціональні принципи, що послужили основою як для трансформації політичного режиму і проведення демократичних виборів, так і для змін в економіці. В Україні слабкість політичних партій і структур громадянського суспільства, протистояння гілок влади, непрозорі технології прийняття політичних рішень загальнонаціонального значення і поляризація суспільної думки щодо європейської інтеграції, утрудняють вибір політичними елітами центральноєвропейської моделі розвитку.

Метою роботи є виявлення логіки та спрямованості інституціональних змін в Україні 1990-х рр., аналіз основних параметрів формування інститутів як інструментів ринкової трансформації еко-

номіки і демократизації «політичного ринку». У даній статті зосереджено увагу на характеристиці тих системних змін, що спричинюють європейську альтернативу євразійській неінтеграції та подолання відносної ізоляції України від динамічних інтеграційних процесів у Європі. Найбільш перспективними сферами інституціональних змін, з цього погляду, виступають діяльність владних структур і суб'єктів господарювання по залученню іноземних інвестицій, співробітництво з міжнародними економічними і фінансовими організаціями, а також формалізація інтеграційних прагнень політичних еліт.

Україна має у своєму розпорядженні рекордну кількість бюрократичних структур і чиновників, покликаних стимулювати іноземні інвестиції. Крім центральних органів державної влади загальної компетенції, в різний час існували п'ять спеціальних державних агенцій, серед функцій яких була координація іноземного інвестування: Українська державна кредитно-інвестиційна компанія, Національна агенція України з реконструкції і розвитку, Палата незалежних експертів з питань іноземних інвестицій, Консультативна рада з питань іноземних інвестицій в Україні, Координаційна рада з питань інвестиційно-клірингового співробітництва, а також підрозділи органів виконавчої влади - відділ іноземних інвестицій і вільних економічних зон Кабінету міністрів, відділи в Міністерствах закордонних справ, зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі, економіки, у Фонді держмайна, Державному митному комітеті, Державній податковій адміністрації [14, с.15]. І це незважаючи на те, що в період структурної перебудови економіки і децентралізації управління держава значною мірою зняла із себе обо-

в'язок управління інвестиціями і передала їх суб'єктам господарської діяльності. З об'єктивних економічних і геополітичних чинників наша країна є привабливою для іноземних інвесторів, проте нестабільність законодавства поряд із відсутністю традицій ділового спілкування, корупцією, «тінізацією» економіки і відтоком вітчизняного капіталу за кордон створюють несприятливий інвестиційний клімат.

Організація «Всесвітній економічний форум», штаб-квартира якої розташована у Швейцарії, порівнюючи конкурентноспроможність 59 країн світу, відвела Україні 58-е місце. За рейтингом часопису «Central European Economic Review», серед 26 посткомуністичних країн Східної Європи і колишнього СРСР Україна має показник рівня законодавства 3,9 за десятибальною шкалою (при цьому показник лідера - Угорщини - 9,3, а посівшого останнє місце Таджикистану - 1,8). За показником індексу економічного зростання серед колишніх соціалістичних країн Україна випереджає лише Молдову, значно поступаючись лідерам - Польщі, Угорщини і Чехії [11, с.20]. Порівняння з країнами Центральної і Східної Європи в сфері інвестицій - також не на користь України: за даними Всесвітнього банку (1998 р.), в економіку країни в 1989-1997 рр. залучено близько 2,1 млрд. дол. прямих іноземних інвестицій або 40 дол. на душу населення (у порівнянні з іншими перехідними економіками такий обсяг інвестицій є більш, чим скромним, - наприклад, в Угорщині цей показник дорівнює 1000 дол., у Чехії - 400 дол., в Естонії - 320 дол., у Польщі - 110 дол.) Дистанція між Україною і її західними посткомуністичними сусідами, особливо з країнами Вишеградської групи, з кожним роком збільшується (табл. 1).

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції в країни Центральної Європи і в Україну
(млн. дол. США), 1989-1997 рр. [18, с. 186]

Країна	1996	1997	1989-1997	% ВВП	% інвестицій в посткомуністичні країни
Чехія	1 388	1 275	7 473	2,4	12,2
Словаччина	177	150	912	0,8	1,5
Польща	2 741	3 044	8 442	2,3	13,6
Угорщина	1 986	2 100	15 403	4,7	25,2
Литва	152	327	612	3,6	1,1
Словенія	186	321	1 074	1,8	1,8
Хорватія	509	500	1 276	2,7	2,1
Латвія	379	415	1 287	7,6	2,1
Естонія	111	131	809	2,8	1,5
Україна	526	700	2 100	1,4	3,3

Найбільш значними інвесторами України є США, Німеччина, Великобританія, Росія, Кіпр, Швейцарія. Географія інвестицій багато в чому відбиває прихований реекспорт в Україну капіталу, що покинув країну раніше. Про це свідчить також структура інвестицій: 60% - це вкладення в нерухомість і постачання устаткування (як правило, що морально застаріло), 20-30% - грошові внески і лише 0,5% - нематеріальні активи, насамперед, у формі ноу-хау, що вказує про надзвичайно низьку питому вагу сучасних технологій. За даними міністерства статистики, у першому півріччі 1999 р. іноземні інвестиції в економіку України скоротилися в порівнянні з 1998 р. до 264,9 млн. дол., або на 48%. 171,8 млн. дол. склали грошові внески і 80,4 млн. дол. - нерухомість і устаткування. Основні інвестори в зазначений період - США (42962 тис. дол.), Великобританія (29307 тис. дол.), Голландія (10145 тис. дол.) При цьому інвесторами вивезено 107,6 млн. дол., із них у Росію - 2303 тис. дол., у Південну Корею - 15001 тис. дол.

Практично відсутні інвестиції в акції приватизованих підприємств: усього протягом 1993-1999 рр. - менше десятих

значних іноземних вкладень (АТ «Укррічфлот», чотири тютюнові фабрики, один м'ясокомбінат, кондитерська фабрика та хімічний комбінат). У той же час, за даними Всесвітнього банку, кількість подібних угод у Польщі склала 108, в Угорщині - 81, у Болгарії - 47, в Естонії - 41, в Румунії - 26, в Росії - 21.

Відносна стабільність макроекономічної ситуації в 1994-1998 р. не принесла очікуваного пожвавлення іноземних інвестицій. Подолавши адаптаційний шок, що спричинив гіперінфляцію у період радикального відходу від централізованої планової системи після колапсу СРСР, Україна зробила акцент в економічних реформах на зміцнення національної грошової одиниці. Гривня, безсумнівно, протягом першого року свого існування була світовим рекордсменом стабільності. Разом з тим, умови досягнення стабілізації давали спеціалістам підстави для серйозних сумнівів стосовно подальшого економічного зростання [15, с.125], а інвестори чуйно реагували на загальну динаміку ВВП (див.табл. 2) і виробництва в ключових секторах економіки, показники особистого споживання, рентабельності і платоспроможності суб'єктів економічної діяльності.

Таблиця 2

Показники валового внутрішнього продукту в країнах Центральної Європи
й в Україні, 1994-1998 рр. (дол. США)

Країна	ВВП у ринкових цінах, млн.	Щорічний приріст ВВП, %	ВВП на душу населення
Чехія	52 034,7	1,01	10 510
Словаччина	19 941,3	6,50	7 910
Польща	135 659,0	6,90	6 520
Угорщина	45 724,8	4,60	7 200
Литва	9 585,0	5,69	4 220
Словенія	18 200,9	3,80	11 800
Латвія	5 527,0	6,58	3 940
Естонія	4 682,0	11,39	5 240
Україна	49 666,2	- 3,23	2 190

Зазначений період характерний дефіцитом державного бюджету на рівні 5,5% від ВВП, значним скороченням виробництва, млявістю платоспроможного попиту і слабкістю платіжної дисципліни. Це обумовило відмову потенційних інвесторів від інвестицій через відсутність об'єктів, що гарантують мінімально прийнятний рівень прибутку. Інвестиціям перешкоджав і комплекс, на перший погляд, другорядних негативних чинників. На думку А.Сундакова, постійного представника Міжнародного валютного фонду в Україні, якою б стабільною не була національна валюта, як би не виконувалася програма співробітництва з Фондом, інвестиційний клімат в Україні ускладнений нелегким проходженням митниці, тривалою процедурою оформлення візи на в'їзд, непорозумінням між інвесторами й українськими партнерами [8, с.17]. Серед негативних чинників - особливості правового регулювання діяльності іноземних інвесторів, які крім Закону України «Про режим іноземного інвестування» повинні враховувати також правові норми, що містить ряд інших законів і відомчих нормативних актів.

Ілюстрацією нестабільності діючої системи оподаткування було скасування пільг для спільних підприємств. Прийнятим Верховною Радою в 1996 р. новим законом про режим іноземного інвестування на відміну від попереднього законодавства встановлено національний режим інвестиційної й іншої господарської діяльності для іноземних інвесторів на території України, а підприємства з іноземними інвестиціями були зобов'язані сплачувати податки на загальній підставі. Формально після підписання Україною угод про запобігання подвійного оподаткування з більшістю країн - торгових партнерів, для іноземного капіталу, що працює в Україні, податкова пільга по звільненню прибутку від оподаткування втратила сенс. Фактично зміни стосуються, насамперед, інтересів українських засновників спільних підприємств [9, с.20], прибуток яких раніше не оподатковувався податком ні в Україні, ні за кордоном. Український капітал втратив зацікавленість у створенні СП і в атмосфері податкової рівності не зацікавлений працювати з іноземними партнерами. Ініціатори закону (у даному випадку податкова адміністрація) у відповідності з

існуючою в Україні бюрократичною традицією льготувати бізнес-структури за своїм розсудом, а не на підставі чітких критеріїв, запропонували уряду визначити перелік спільних підприємств, для яких пільги могли бути збережені за умови виробничого характеру інвестиції і з урахуванням даних про реальне впровадження новітніх технологій, створення нових видів товарів і т.д. У зв'язку з реалізацією цієї правової норми перед іноземними інвесторами виникла проблема перспектив подальшого інвестування. Дії нерезидентів, що прийняли рішення обмежитися уже зробленими внесками і репатріювати частину або всю іноземну інвестицію, не спричинили за собою яких-небудь санкцій із боку держави, оскільки закон не містить вимоги про повернення ними податків, від яких вони були раніше звільнені. У тому ж випадку, коли предметом репатріації виявився внесок у статутний фонд спільного підприємства, виник обов'язок сплатити мито, від котрого таке підприємство було звільнено під час ввозу майна в Україну. Слід зазначити, що Україна не є учасником Вашингтонської конвенції 1965 р. про розгляд інвестиційних конфліктів між державою й іноземними підприємствами, отже іноземні інвестори позбавлені можливості звертатися в Міжнародний центр по врегулюванню інвестиційних суперечок при Міжнародному банку реконструкції і розвитку. Можливість одностороннього звертання інвестора в міжнародні третейські суди передбачена лише в міжнародних договорах України з Ізраїлем і Австрією - у Міжнародний центр по врегулюванню інвестиційних суперечок при Міжнародному банку реконструкції і розвитку, а також із Туреччиною - в Арбітражний суд Паризької міжнародної торговельної палати. У липні 1999 р. Верховна Рада прийняла постанову, що підтвердили дію податкових і митних пільг для підприємств із іноземними ін-

вестиціями, внесеними і зареєстрованими в період чинності закону «Про іноземні інвестиції» від 13 березня 1992 р., протягом десятих років із дня реєстрації інвестиції, проте розпорядженням уряду в серпні 1999 р. запропоновано до ухвалення рішення Конституційним судом здійснювати оподаткування і митне оформлення вантажів на загальних підставах.

Умови господарської діяльності спільних підприємств, заснованих українськими економічними агентами разом з офшорними компаніями ускладнилися й у зв'язку з прийняттям у 1997 р. нового закону про податкову систему, що містить правову норму про можливість відносити на витрати тільки 85% вартості товарів, імпортованих з офшорних зон і країн, із якими Україна не ратифікувала договори про запобігання подвійного оподаткування [9, с.18]. Таким чином до податку на прибуток імпортери одержали ще один податок - на імпорт.

Зміна типу господарської системи неминуче потребує перегляду основ господарювання і управління економічними агентами. Будь-якому підприємству, навіть якщо воно виробляє товар, що відповідає платоспроможному попиту, необхідна модернізація в контексті кардинальних системних реформ. Разом з тим, експерти відзначають, що запропоновані українськими підприємствами інвестиційні проекти в більшості випадків спрямовані не на корінну зміну технології, а адаптовані до завдань технічної модернізації виробництва, збільшення обсягу випуску продукції або досягнення визначених якісних параметрів. При цьому обсяг запланованих інвестицій часто не перевищує амортизаційних відрахувань, тобто керівництво українських підприємств намагається підтримати просте відтворення не за рахунок внутрішніх ресурсів, а за рахунок зовнішнього інвестора. Сприяє такому

підходу насамперед небезпідставні побоювання керівників нового хазяїна з можливими оргвисновками про стан менеджменту і кваліфікації управлінського персоналу. Логіка поведінки інвестора вкладати гроші тільки в проект, що принесе найбільший прибуток при мінімальних витратах, потребує від українських підприємств підготовки до прийому інвестицій, відповідного рівня менеджменту і наявності чіткої стратегії розвитку. Один із варіантів системної трансформації нерентабельного підприємства в ринковоорієнтоване силами власного персоналу і без значних фінансових витрат - змінити організаційно-правову форму нерентабельного суб'єкта господарювання, застосувавши або об'єднання з іншими підприємствами, або розукрупнення. При об'єднанні необхідно враховувати сумісність корпоративних культур, можливість розробки загальної стратегії, механізму сполучення їхніх інтересів. Розукрупнення нерентабельних підприємств дає можливість зменшити фінансові ризики, домогтися гнучкості при прийнятті рішень і, що важливо, - знизити необхідний розмір інвестиції. Поряд із реорганізацією системи оплати праці, повною заміною показників оцінки, розробкою системи контролю за станом ринків збуту, зміною схем постачання, комп'ютеризацією, реформуванням корпоративної культури і т.д. саме структурні зміни забезпечать позитивний результат трансформації підприємства.

Не викликає сумніву, що декларований офіційно урядом обсяг інвестицій у 40 млрд. дол., необхідний для структурної перебудови, просто не може бути освоєний українською економікою не тільки через її нестабільність і недосконале законодавство, але, насамперед, через відсутність ринкових інститутів і досконалої інфраструктури [15, с.41]. Ілюстрацією відсутності реальних інвесторів є ситуація на фінансових ринках,

зокрема в сфері внутрішнього держзайма. Так, напередодні парламентських виборів 1998 р. міністерству фінансів вдалося залучити 91,7 млн. грн. нерезидентів, при цьому найбільшим попитом користувалися «короткі папери» - тримісячні ОВДЗ склали 41% обсягу, шестимісячні - 35%. За оцінкою спеціалістів, які проаналізували аналогічну ситуацію в Росії напередодні виборів, в російському і в українському випадках комерційні ризики не були глобальними, а обсяги вкладень свідчили про те, що був притягнутий саме ризиковий капітал. Інвестори розраховували на те, що після виборів і стабілізації ситуації можна буде швидко скинути ці папери на хвилі потужного входу інших нерезидентів. Економічна поведінка «дрібних спекулянтів» була характерною і для таких фінансових інвестиційних «монстрів»: так, CS First Boston прийшов у цей період на ринок ОВДЗ із незначними вкладеннями, менше 100 млн. дол. Для того, щоб такі організації повернулися до своєї звичної ролі - стратегічних інвесторів, необхідні передумови, що виходять за рамки результатів гри на політичних ринках, а саме - загальне оздоровлення ринків фінансових, їхній гарантований відхід від перманентних девальваційних чекань.

Значно обмежені інвестиційні можливості іноземного банківського капіталу. Труднощі для фінансистів, які бажають працювати в Україні, створюють також нормативні документи Нацбанку, що регламентують умови створення комерційних банків за участю іноземців [1]. Відповідно до інструкцій, частка іноземного капіталу в банківській системі України не може перевищувати 15% сукупного розміру статутних фондів зареєстрованих у країні комерційних банків. При цьому розміри статутних фондів українських банків порівняно невеликі, біля 1033 млн. грн. у 1997 р. Проте в Україні вже працюють дев'ять

банків із 100% іноземним капіталом [11, с.31], крім того, у статутних фондах деяких українських банків, наприклад, «Приватбанку», «Ва-банку» і ряду інших також є іноземні інвестиції. Інвестор, що створює банк із 100% іноземною участю, зобов'язаний внести на рахунок Нацбанку 50 або 30% заявленого статутного фонду, що складає 5-3 млн. EURO, і при цьому протягом усього періоду реєстрації (який може тривати від декількох місяців до року) не має можливості одержувати з зазначеної суми дивіденди. Іноземних банкірів не може не дивувати, наприклад і вимога про роботу з аудиторською організацією, що її визначить Нацбанк (як правило, це Price Waterhouse, Ernst & Young, Artur Andersen або Deloitte & Touche). Створення банку з іноземним капіталом - багатоетапна процедура, що включає одержання ліцензії на створення банку з іноземною участю, відкриття в Україні тимчасового рахунку з метою формування статутного фонду, одержання згоди Антимонопольного комітету, реєстрація в Нацбанку, одержання ліцензії на проведення банківських операцій. Практики відзначають, що найменша хиба при оформленні документів може спричинити за собою відмову в реєстрації.

Тактика держави по залученню інвестицій залишалася пасивною, залежною від впливів політичного характеру [10, с.20]. Уряду не вдалося за допомогою економічних регуляторів досягти успіху в потенційно конкурентноспроможних секторах. Прикладами невдалих спільних бізнесів-проектів по створенню орієнтованого на конкурентний ринок відкритого й ефективного газового сектора виступили спроби заснувати україно-російське СП для збільшення транзитних потужностей на території України, а також переговори з керівництвом однієї з найбільших у світі нафтових компаній «Шелл». Через український борг Росії за газ (2,4 млрд. дол. за

станом на березень 2000 р.) україно-російське спільне підприємство створене не було, а наміри мінімізувати витрати на транспортування російського газу в Європу на українському маршруті залишилися на папері. Пропозиція «Шелл» про створення спільного підприємства по транспортуванню газу, куди ввійшли б шість тисяч км. українських магістральних газопроводів, тобто половина всього газотранспортного комплексу України (за умови що «Шелл» інвестує 1 млрд. дол. у реконструкцію газопроводів і виділить уряду України 500 млн. доларів в обмін на 49% акцій майбутнього СП) не було прийняте як явно некоректне, (вартість газотранзитної мережі країни складає мінімум 20-25 млрд. дол., а річний прибуток України від транзиту російського газу - біля 2,5 млрд. дол. З огляду на плани російського «Газпрому» створити декілька шляхів магістрального транспортування газу в Європу і на Балкани (насамперед, будівництво нового газопроводу «Ямал»), що істотно знизить роль українського маршруту, Україна повинна більш активно наполягати на рівноправній участі в єдиній газотранзитній мережі.

Показова і ситуація на ринку комунікацій. У свій час для того, щоб підняти технічний рівень міжміського, міжнародного зв'язку при участі національного оператора зв'язку «Укртелекома» було створено декілька спільних підприємств, що зайняли сектор високорентабельних послуг, включаючи кабельне, супутникове телебачення і т.п. Так, по деяким даним, у договорі з СП «УТЕЛ» зафіксований термін монопольних повноважень цього оператора на 15 років із правом пролонгації. 51% акцій СП, відповідно до національного законодавства, залишилися у власності держави, а в консорціум по володінню 49% увійшли три головні телекомунікаційних гіганти світу - американська AT&T, німецький Deutsche Telekom, голландська РТТ

Telekom. Помилки міністерства зв'язку оцінюються спеціалістами як занадто серйозні: фіксація при старті проекту занижених тарифів для СП на внутрішню комунікацію і трафів у внутрішніх мережах, створення умов для фактичної монополії СП «УТЕЛ» на міжнародні дзвінки в Україні (компанія контролювала в 1998 р. 100% міжнародного і 40% міжміського трафів). У силу монопольного становища компанії «Український мобільний зв'язок» («УМС»), власниками 49% акцій якої є Deutsche Telekom, РТТ Telekom і датська Denmark Telekom, на ринку мобільного зв'язку з 1994 р. по 1997 р. одна хвилина розмови для клієнтів коштувала в середньому 50 центів. При цьому схема фінансового потоку мало відрізнялася від ситуації з «УТЕЛ»: мінімальні початкові вкладення устаткуванням, що застаріває, (стандарт NMT потребує набагато менших витрат на відміну від сучасного GSM), прибуток за рахунок монополізації високоліквідного сегменту ринку вже в перший рік роботи, реінвестиції цього прибутку в розширення інфраструктури своєї компанії при одночасній їхній реєстрації як прямих іноземних інвестицій, за повернення яких відповідно до законодавства відповідає держава. У 1996-1997 рр. Держкомзв'язку були проведені тендери на право використання міжнародного стандарту зв'язку GSM-900, що виграли відразу чотири оператори, у результаті чого в останні два роки компанії змушені знижувати ціни на свої послуги (проте дотепер чи не найвищі в світі). Високі ціни на мобільний зв'язок зумовили одне з останніх місць України серед європейських країн за кількістю мобільних телефонів на душу населення (на 50 млн. жителів - 150 тис. телефонів). Гірші показники - лише в Білорусії і повоєнній Боснії [7, с.7].

Перешкоджає міжнародному співробітництву і відсутність необхідної бізнес-інформації. Труднощі з одержанням

офіційного підтвердження інформації про потенційного іноземного партнера або інвестора пов'язані з відсутністю в Україні легальних і інформаційно доступних іноземних реєстрів і реєстраторів, уповноважених надавати інформацію про підприємців. Перетворення Ліцензійної палати України в єдиного національного реєстратора, за зразком, наприклад Дому компаній Великобританії, сприяло б відкритості підприємств для своїх клієнтів, партнерів і інвесторів, упровадженню сучасних методів ділових відносин.

Формування інституту іноземного інвестування виступає як чинник активізації змагання між органами держуправління за розподіл повноважень по залученню кредитів, контроль за ефективністю їх використання і координацію дій всіх учасників процесу. Так, голова Експертної ради підприємців при Президентові О.Таранов бачить можливість поліпшення інвестиційної ситуації шляхом попереднього розгляду цієї структури пропозицій підприємців, у тому числі закордонних інвесторів, на керування визначеними, як правило, неефективними підприємствами, вказуючи при цьому на необхідність виключити якінебудь політичні зобов'язання і можливе домінування суцільно західних або східних інтересів [12, с.30]. Державні службовці місцевих адміністрацій вважають найбільше важливими інституціональними структурами органи господарського розвитку вільних економічних зон, насамперед ради з питань спеціального режиму інвестиційної діяльності при облдержадміністраціях. Так, на думку заступника голови Донецької держобл-адміністрації А.Клюєва, для контролю над інвестиційними процесами в Донецькій області [2, с.34] необхідно створити при облдержадміністрації розгалужену структуру, в яку повинні ввійти аналогічні відділи при кожному міськвиконкомі, підпорядкованому обласно-

му. Керівники і менеджери суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, наприклад, голова ради директорів Українського промислово-фінансового концерну «Славутич» Б.Губський, виступають за створення з цією метою регіональних недержавних структур [5, с.7].

Перспективи поліпшення інвестиційного клімату уряд пов'язує з реалізацією затвердженої ще в 1994 р. Концепції створення спеціальних (вільних) економічних зон (СЕЗ). Загальні принципи концепції припускають влаштування в Україні економічних зон різноманітних функціональних типів: вільних митних зон і портів, експортних, транзитних зон, митних складів, технологічних парків, технополісів, комплексних виробничих зон, страхових, банківських та інших. Статут і територія СЕЗ, а також термін її існування визначаються Верховною Радою шляхом прийняття окремого закону для кожної зони.

Специфіка регулювання іноземного інвестування в спеціальних (вільних) економічних зонах установлена законодавством про СЕЗ, при цьому правовий режим для іноземних інвесторів не може створювати умови діяльності, менш сприятливі, ніж Закон України «Про режим іноземного інвестування». Так, у створеній в 1996 р. СЕЗ «Сиваш» (Крим) сировина, матеріали, устаткування, ввезені для потреб власного виробництва суб'єктів зони не підлягають обкладенню митом і податком на додаткову вартість, сума податку з прибутку у випадку його використання для реалізації інвестиційних проектів зменшується на 50%. Спеціальний режим інвестування в Донецькій області, за оцінкою голови Національного агентства з питань розвитку і європейської інтеграції В.Ігнащенко здатний протягом двох із половиною років залучити \$1,5 млрд. дол. [3, с.11].

Для створення СЕЗ достатньо політичного рішення і його законодавчого закріплення, але функціонування зони потребує наявності достатньої інфра-

структури. Наприклад, в Одеському порту, для якого з 1 січня 2000 р. установлений спеціальний пільговий режим (за умови інвестиції не менше 1 млн. дол. - звільнення на три роки від податку з прибутку, 50% ставки податку в наступні три роки, звільнення від увізного мита, ПДВ, акцизного збору, звільнення робіт і послуг на території порту від ПДВ і т.і.) в реставрацію і розвиток інфраструктури вкладено 15 млн. дол. Такі витрати здаються виправданими, якщо врахувати розрахунки економістів про можливість залучення до зони «Портофранко» 80 млн. дол. інвестицій. Поряд з оптимістичними прогнозами існує також думка, що поставлена мета зазначеного режиму преференцій для одеського порту була б досяжною десять років тому. Головні морські ворота до Центральної Європи сьогодні - це Констанца, а Одеський транспортно-комунікаційний вузол втратив лідируючі транзитні функції в Чорноморському регіоні. Прорахунки української делегації на парламентській асамблеї причорноморських держав призвели до затвердження основного маршруту кільцевого чорноморського коридору не на користь українських портів.

Усього в Україні, за даними Міністерства економіки, функціонують або готові до діяльності (у випадку прийняття парламентом законів) п'ятнадцять вільних економічних зон. Критики урядової політики цілком слушно вказують не тільки на існуючу можливість серйозних зловживань із боку місцевих органів влади, але і на слабку ефективність глобального льготування, порівнюючи названі експерименти із суперпровальним для України проектом «АвтоЗАЗ-Daewoo», умови якого суперечать не тільки узвичаєним правилам ГАТТ-СОТ, але і національному законодавству.

Розв'язання проблем іноземного інвестування, безумовно, потребує зміни стилю роботи державних чиновників з бізнесом, удосконалення інвестиційного

і податкового законодавства, насамперед гарантованої державою стабільності законів, але головним чинником в умовах вибору конкурентної стратегії розвитку української економіки залишається готовність суб'єктів господарювання до освоєння іноземних інвестицій. Така готовність не може бути затребувана поза ринковими інститутами. Необхідні надійність і високий рівень кваліфікації партнерів, комерційна привабливість бізнес-проектів, наявність реальних можливостей контролювати освоєння капіталовкладень і нівелювати вплив комерційних ризиків.

Пошук ефективних економічних і політичних моделей, за твердженням лауреата Нобелівської премії по економіці Д.Норта, виходить із визначеного набору формальних і неформальних інституціональних обмежень, що створюють «правила гри». Очевидно, що українські реформатори в уряді і парламенті, які встановлюють макроекономічні правила гри «державо-підприємці», замість просування в напрямку ринкових реформ періодично повертаються до достатньо примітивного набору - протекціонізму, політичним мотивам льотування бізнесу, скасування раніше встановлених пільг і т.п. Очевидною є помилка економістів, що безпідставно сподівалися від квазістабілізації в умовах односторонньої монетарної політики, перейти до стабільності - і це в умовах розтягнутої на роки приватизації, відсутності інвестицій в акції приватизованих підприємств, спаду виробництва і падіння ВВП. Виправлення зазначених помилок стане вагомим передумовою стабілізації національної економіки, формування в

Україні економічних інститутів, гідних європейської держави.

Список літератури

1. Закон України «Про режим іноземного івестування» // Відомості Верховної Ради.- 1996.- №19, ст.80.
2. Бизнес/Финансы.- 1998.- 12 мая.
3. Бизнес/Финансы.- 1998.- 28 апреля.
4. Бизнес.- 1999.- №25.- С.11-12.
5. Губский Б. Инвестиционные горизонты украинской экономики // Зеркало недели.- 1998.- 7 февраля.
6. Зеркало недели.- 1997.- 20 декабря; Там же.- 27 декабря.
7. Калужный О., Доценко С. «Сверхприбыльная отрасль», покрытая тайной // Зеркало недели.- 1999.- 14 августа.
8. Комп&ньон - 1997.-№37.-С.17-21.
9. Комп&ньон.- 1997.-№14.-С.18-22.
10. Комп&ньон.- 1997.-№7.-С.20-21.
11. Комп&ньон. - 1999.- №33-34.- С.31-35.
12. Комп&ньон.-1998.-№10.-С.30-32.
13. Омельченко А.В. Иноземні інвестиції в Україні.- К.: Юрінком, 1997.- С.13-23.
14. Сапір Ж. Чи завершено перехідний період в Україні? // Політична думка.- 1997.- №4.- С.90-105.
15. Сіденко В. Фінансова і технічна допомога Україні // Політичний портрет України.- 1997.- №18.- С.30-41.
16. Черета М. Либерализация економіки становиться глобальним пріоритетом // Зеркало недели.- 1997.- 20 декабря.
17. World Development Indicators.- Washington DC: World Bank, 1999.- 599 с.